RAVON

jaargang 21 | nummer 1

tijdschrift voor donateurs en relaties

72

Nieuwe standaardlijst namen zoetwatervissen

Lederschildpad in Nieuwpoort

Boomkikker en kamsalamander Vlaanderen van ondergang gered?

colofon

RAVON is het tijdschrift van Stichting RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland). Donateurs van RAVON krijgen het blad gratis toegezonden.
Redactieadres: redactie@ravon.nl
ISSN 1566-1180

Redactie:
Jeroen van Delft, Ingo Janssen, Pedro Janssen, Kris Joosten, Frank Spikmans, Sergé Bogaerts

Vormgeving en opmaak:
Content Innovators BV

Druk:
Ten Brink,
verzending in biofolie

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472

Foto omslag:
Twee grote modderkruipers. (Foto: Jelger Herder)

Aanmelden als donateur van RAVON kan:
via onze website: www.ravon.nl
per email via: kantoor@ravon.nl
schriftelijk: Stichting RAVON, Donateuradministratie, Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen

IBAN nr.: NL37 PSTB 0000459725
BIC/Code: PSTB NL21

RAVON

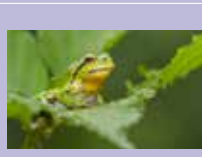
Kopijwenken

Inlevering van kopij dient per email te geschieden (Word). In verband met de overzichtelijkheid wordt de voorkeur gegeven aan korte artikelen; platte tekst maximaal 2.500 woorden (inclusief leader, summary, dankwoord en literatuuropgave).
Inhoud: RAVON is bedoeld voor publicatie van artikelen en voor rubriekennieuws over in Nederland voorkomende vissen, amfibieën en reptielen. In het buitenland verricht onderzoek kan gepubliceerd worden indien dit relevant geacht wordt voor de in Nederland voorkomende soorten.
Introductie: Een artikel dient voorzien te worden van een leader van maximaal 120 woorden. Verdere structurering van artikelen door middel van paragraaftitels.
Figuren: Tekeningen, grafieken en kaartjes digitaal los bijvoegen (in Excel en JPG). Bij voorkeur in kleur en zonder grijstinten. Bij teksten en schaalaanduidingen dient men rekening te houden met verkleining. Geen tabellen.
Foto's: Voorkeur voor digitale foto's met een hoge resolutie. Naam fotograaf, begeleidende tekst bij foto en eventuele credits toevoegen. Maximaal 4 foto's.
Literatuurverwijzingen: In de tekst alleen auteur en jaartal noemen. Bij twee auteurs beiden vermelden, gescheiden door '&'. Bij meer dan twee auteurs alleen de eerste gevolgd door *'et al.'*, in cursief.
Literatuurlijst: Vermelding van de geciteerde literatuur. Auteur, jaartal en titel, gevolgd door uitgevende instantie.
Summary: Een artikel dient voorzien te worden van een Engelse samenvatting van maximaal 250 woorden.

De redactie kan, indien nodig, de ingezonden artikelen en stukken inkorten en kleine, niet inhoudelijke wijzigingen aanbrengen. Substantiële inkorting en inhoudelijke wijziging geschiedt altijd in overleg met de auteur.

inhoud

02 Boomkikker en kamsalamander in Vlaanderen – Eindelijk van de ondergang gered?
Iwan Lewylle, Sam Van De Poel, Pallieter De Smedt & Kevin Lambeets

06 Waarneming van een lederschildpad in Nieuwpoort (België)
Dominique Verbelen

08 Standaardlijst namen zoetwatervissen van Nederland en Vlaanderen anno 2019
Frank Spikmans, Jan Kranenbarg, Paul Veenvliet, Willie van Emmerik, Mervyn Roos, Frans Kouwets, Hugo Verreycken, Ronald de Ruiter & Tom Buijse

13 Kortom
Donaties, giften en schenkingen, Nature Today Go, Natuurtijdschrift.nl
15 Nieuws
Hemelvaartweekend 2019, Terugkoppeling enquête
16 Recent verschenen
It takes Three To Tango, Nieuw leven
17 Uit het veld
Warme februari, we want you

ACO Pro

De oplossing voor de lange termijn. D.m.v. geleidingswanden worden amfibieën naar tunnels geleid waar ze kunnen beginnen aan een veilige oversteek.

tel. 0314 36 82 80 • www.aco.nl

ACO

voorwoord

Paling in de prijzen bij de Postcode Loterij

26 februari 2019 is een dag om nooit te vergeten. Op deze zonovergoten dag kregen wij van de Postcode Loterij een cheque van maar liefst €2.000.000 voor ons project 'Red Onze Paling'! En dat is goed nieuws voor de paling, met dank aan de deelnemers van de Postcode Loterij!

Paling of aal: een oer-Hollandse vissoort. Aal vangen, roken en eten zijn onderdeel van ons cultuurgoed. Nederlanders zijn gek op paling. Nog maar vijftig jaar geleden zaten alle wateren in Europa, en dus ook in Nederland, er vol mee. Sindsdien is de palingstand spectaculair gedaald. Een aantal oorzaken daarvan zijn barrières als dammen en gemalen, vervuiling, overbevissing en stroperij.

Paling is één van onze nationale symbolen, maar bescherming en herstel van deze prachtige soort gaan alleen lukken als we dat in een brede samenwerking aanpakken. En dat niet alleen op nationaal, maar ook op internationaal niveau. RAVON en Good Fish Foundation hebben samen het project 'Red Onze Paling' opgezet en zien de donatie van € 2.000.000 van de Postcode Loterij dan ook als een belangrijk keerpunt om samen met beleidsmakers, beheerders, de visserijsector, natuurorganisaties en andere belanghebbenden tot gerichte acties te komen. Op de agenda staan het opheffen van migratiebarrières, het verbeteren van leefgebieden, het verduurzamen van consumptie, visserij en handel en het tegengaan van illegale handel in aal.

Dankzij deelnemers Postcode Loterij
De bekendmaking van de schenking aan RAVON en de Good Fish Foundation is gedaan in aanloop naar het Goed Geld Gala van de Postcode Loterij op 4 maart. Tijdens dat Goed Geld Gala heeft de Postcode Loterij bekend gemaakt welk bedrag zij in totaal dankzij haar deelnemers aan goededoelenorganisaties heeft geschonken (vorig jaar 357,5 miljoen euro; ten tijde van het drukken van het tijdschrift was het bedrag voor dit jaar nog niet bekend).

Over de Nationale Postcode Loterij
De Nationale Postcode Loterij steunt sinds 1989 goede doelen die werken aan een rechtvaardige en groene wereld. De loterij werft fondsen voor haar goede doelen en geeft bekendheid aan hun werk. Bij de Postcode Loterij vormt je postcode je lotnummer. Daardoor win je samen met je buren. Inmiddels spelen 2,9 miljoen huishoudens mee met de loterij. Deelnemers maken maandelijks kans op honderdduizenden prijzen en steunen met de helft van hun lotprijs jaarlijks 103 goededoelenorganisaties. Sinds de oprichting van de Postcode Loterij is ruim 5,4 miljard euro aan mens en natuur geschonken.

Rob van Westrienen directeur RAVON

Boomkikker en kamsalamander in Vlaanderen – Eindelijk van de ondergang gered?

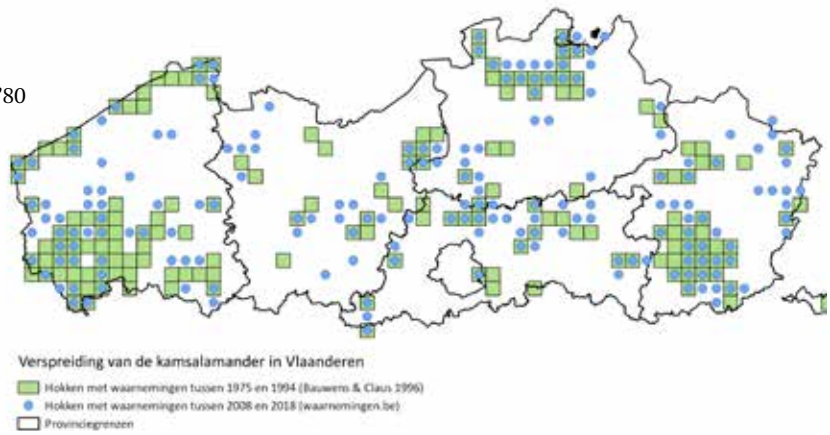
Iwan Lewylle, Sam Van de Poel, Pallieter De Smedt & Kevin Lambeets

Boomkikker en kamsalamander komen omwille van hun Europese bescherming regelmatig onder de aandacht. Er worden al geruime tijd inspanningen gedaan om deze soorten te beschermen, maar die waren niet altijd even succesvol. Het is pas sinds 2007 dat er dankzij de inzet van vrijwilligers met grootschalige acties en gericht beheer successen worden geboekt. Anno 2018 worden eindelijk nieuwe soortbeschermingsprogramma's (SBP's) voor beide soorten in Vlaanderen opgemaakt. Het moment bij uitstek om een overzicht te geven van hoe het beide de afgelopen jaren verging, en welke initiatieven echt het verschil hebben gemaakt, met aandacht voor wat zeker niet mag ontbreken in de nieuwe SBP's.

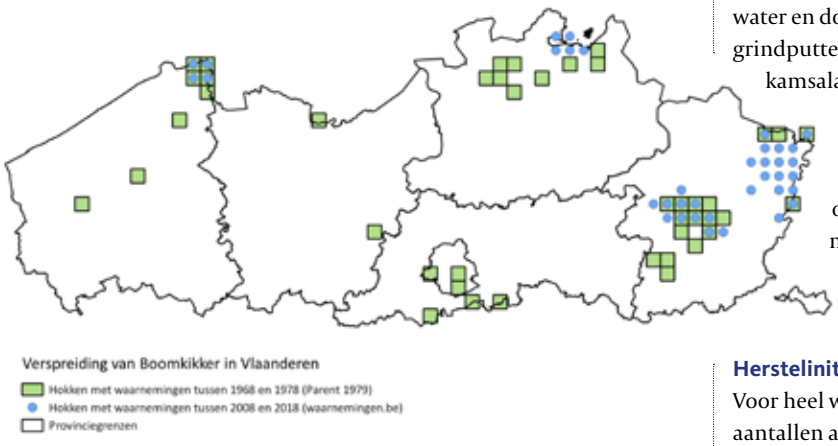
Soorten in een diep dal

De boomkikker (*Hyla arborea*) was jarenlang een zeldzame amfibieënsoort die sterk achteruit bleef gaan. Vanaf de jaren '80 hield de soort nog slechts stand in grote (natuur)gebieden (voormalige visvijvergebieden in Midden-Limburg) en in de Knokse binnenduinen. Rond de eeuwwisseling werd de situatie dramatisch toen de soort uitstierf in het natuurgebied 'De Maten' in Genk, waar eerder de grootste populatie voorkwam. Tegelijkertijd leek de soort te zullen uitsterven in het Vijvergebied Midden-Limburg en werd in Knokke eveneens een dieptepunt bereikt. De totale Vlaamse (mannelijke) populatie werd rond 2002 op een 200-tal roepende mannetjes geschat in vier kleine populaties (Engelen, 2009). Maar de enorme achteruitgang van de boomkikker werd reeds eerder ingezet. In de jaren '60 – '70 bleek de soort bijna over heel België voor te komen, hoewel de verspreiding geclusterd was (figuur 1; Parent, 1979). Maar alle vindplaatsen in Wallonië, Antwerpen en Oost-Vlaanderen verdwenen in de daaropvolgende decennia.

De kamsalamander (*Triturus cristatus*) wordt in Vlaanderen van oudsher voornamelijk gevonden op de valleiflanken van (middel)grote rivieren, in de kustduinen en in regio's waar vroeger veel veedrinkpoelen (Haspengouw) of gebufferde vennen (Antwerpse Kempen) te vinden waren (figuur 2). Voorts wordt de soort regelmatig aangetroffen op locaties die werden gebombardeerd gedurende de wereldoorlogen (ruime regio Poperinge – Ieper, omgeving treinstation Kortrijk, Mechelen, Vilvoorde, Hasselt, etcetera). De kraters vulden zich met water en doen nog steeds dienst als leefgebied. Ook in klei- en grindputten die niet meer in bedrijf zijn, worden nog populaties kamsalamander aangetroffen. De achteruitgang van de kamsalamander werd minder nauwkeurig gedocumenteerd. In tegenstelling tot de luidruchtige boomkikkers moet je kamsalamanders in het voorjaar onder de waterspiegel gaan zoeken, waardoor deze soort veel minder snel opgemerkt wordt. Toch waren er ook aanwijzingen dat verschillende populaties in de periode 1980-2000 afnamen (vaststelling Hyla).

Figuur 2. De verspreiding van kamsalamander in Vlaanderen in de periode 1975-1994 (Bauwens & Claus, 1996) in vergelijking met periode 2008-2018 (Bron: www. waarnemingen.be).

Figuur 1. De verspreiding van de boomkikker in Vlaanderen in de periode 1968-1978 (Parent, 1979) in vergelijking met de periode 2008-2018 (Bron: www.waarnemingen.be).

Herstelinitiatieven vanaf de jaren 90

Voor heel wat amfibieënsoorten werd het dieptepunt, zowel in aantallen als areaal, bereikt in de jaren 90. In diezelfde periode verschenen de eerste soortbeschermingsplannen in Vlaanderen. Zo verscheen in 1994 een SBP voor de vroedmeesterpad (Vervoort, 1994) en een plan voor het behoud van de boomkikker (Vervoort &

Goddeeris, 1996). Beide leidden echter niet tot de verhoopte ommekeer en werden amper in uitvoering gebracht.
Hoe dan ook deden lokale terreinbeheerders (vaak vrijwilligers), meestal op eigen initiatief, jarenlang hun uiterste best om populaties van bedreigde amfibieën te helpen. Veel initiatieven kwamen dus van onderuit en met ondersteuning van provinciale projecten werden de voorbije jaren enkele bedreigde amfibieënsoorten van de ondergang gered. Eén van de eerste dergelijke projecten werd in 2006 opgestart voor het behoud van de boomkikker in Limburg door Natuurpunt Studie in samenwerking met Hyla, de amfibieën- en reptielenwerkgroep van Natuurpunt. Een initiatief waar we tot op de dag van vandaag nog altijd de vruchten van plukken. Ook aan de Belgische kust werd de populatie boomkikker van de ondergang gered met gerichte maatregelen in 2010 (Lewylle *et al.*, 2010). De jaren erop volgden gelijkaardige en tevens succesvolle projecten in functie van het behoud van de kamsalamander in Vlaams-Brabant. In de Rode lijst van 2012 werd de boomkikker nog beschreven als 'ernstig bedreigd' en de kamsalamander kreeg toen de status 'kwetsbaar' (Jooris *et al.*, 2012).

Dynamisch poelenbeheer en poelenclusters

Dynamisch poelenbeheer is een manier van waterbeheer waarbij het waterniveau door de mens gereguleerd wordt. Deze vorm van beheer werd oorspronkelijk toegepast om de natuurlijke schommelingen van beken en rivieren, en van omliggende moerasgebieden en waterpartijen na te bootsen. In natuurlijke omstandigheden bevatten waterlopen en moerasgebieden vaak een grote variatie aan waterpartijen gaande van kleine depressies en poeltjes tot grote waterplassen en uitgestrekte moerassen. Het oorspronkelijke voortplantingshabitat van heel wat zeldzame amfibieën bestaat uit die waterpartijen die van nature droogvallen en bijgevolg geen vis bevatten. Vissen, en dan vooral uitheemse soorten, prederen namelijk op de eieren en larven en/of maken waterpartijen troebel door hun foerageergedrag. Doordat het overstromingsgebied van zowat alle beken en rivieren in Vlaanderen door het gebruik van dijken en sluizen in een strak keurslijf is gegoten, ontbreekt deze variatie aan droogvallende, visloze waterpartijen tegenwoordig op heel wat plaatsen. Het droogzetten van vijvers of de aanleg van clusters van poelen met verschillende dieptes die van nature droogvallen, is een maatregel waarmee opnieuw geschikt voortplantingshabitat gerealiseerd kan worden.
Bovendien zorgt het droogzetten of -vallen ook voor de verwijdering van nutriënten. Niet alleen wordt nutriëntenrijk water afgevoerd, maar door de slibbodem bloot te stellen aan zuurstof kan het slib mineraliseren (Declerck *et al.*, 2006). Op die manier kan de waterkolom omslaan van troebel naar helder water. Waterpartijen met troebel water bevatten vaak minder tot geen ondergedoken waterplanten, warmen minder goed op en vertonen vaak sterke zuurstofschommelingen wat hen ongeschikt als voortplantingshabitat voor boomkikkers en kamsalamanders maakt.
Deze maatregelen maakten op verschillende plaatsen een merkbaar verschil. Het droogleggen van voormalige viskweekvijvers in de Wijvenheide (Belgisch-Limburg) eind jaren 90 zorgde voor een populatiegroei van enkele boomkikkers tot 2500 roepende mannetjes in 2018, verdeeld over verschillende deelgebieden. De aanleg van visvrije poelen op locaties met schommelende waterstanden die frequent droogvallen toelaten, zorgde in natuurgebied De Brand (Maaseik) voor een populatietoename van 15 roepende mannetjes in 2006 tot 1200 in 2016, verspreid over verschillende gebieden. Ook in het Belgische deel van de Zwinstreek in Knokke werden successen geboekt door de aanleg van tientallen poelen en regelbare kreken. Hier werd een populatiegroei waargenomen van enkele tientallen roepende mannetjes in 2012 tot ongeveer 900 in 2018. In de gehele Zwinstreek (Vlaanderen en Nederland) komt nu een metapopulatie voor die ongeveer 3000 roepende mannetjes telt.

Spin-off van Nederlandse herintroductie

En als kroon op het werk komt er opnieuw een populatie boomkikker voor in de Antwerpse Kempen. Met het bijna verdwijnen van de soort in de Nederlandse provincie Noord-Brabant ging men in Nederland aan de slag met een herintroductieproject (Crombaghs, 2009; Crombaghs & van de Koppel, 2014). In vier natuurgebieden werden in de periode 2009-2014 juvenielen en adulten uitgezet. Het was deze herintroductie in het natuurgebied Vallei van het Merkske die maakte dat de soort opnieuw in de Antwerpse Kempen voorkomt. Dit grensoverschrijdend natuurgebied bestaat uit een kleinschalig landschap doorspekt met poelen in ecologisch waardevolle graslanden. Er werden 125 roepende mannetjes in 2017 geteld en er wordt algemeen aangenomen dat de aantallen nog zullen stijgen.

Herstel kamsalamander

Het herstel van boomkikker en kamsalamander vertonen heel wat parallellen. Onder meer dankzij herinrichtingswerken werd een belangrijk deel van de Vlaams-Brabantse populatie kamsalamander gered. Waar in 2011 vrijwel alle populaties in deze provincie nog het etiket 'ongunstige staat van instandhouding' kregen opgeplakt (Lewylle, 2011), zijn minstens tien populaties ondertussen aan de beterende hand en werden acht nieuwe vindplaatsen ontdekt. Een viertal populaties in Vlaams-Brabant en één in Limburg telden in 2016 zelfs meerdere honderden exemplaren (Lewylle *et al.*, 2018).

Regelmatig beheer belangrijk

Vele dier- en plantensoorten die onder de waterspiegel leven hebben dezelfde voedselarme milieuomstandigheden nodig als bepaalde soorten van soortenrijk grasland. Desondanks bleef het beheer van poelen lange tijd achterwege. Het schonen van waterpartijen (slib ruimen) zorgt net als maaibeheer voor de nodige afvoer van nutriënten. Daarnaast is er ook almaar meer aandacht voor

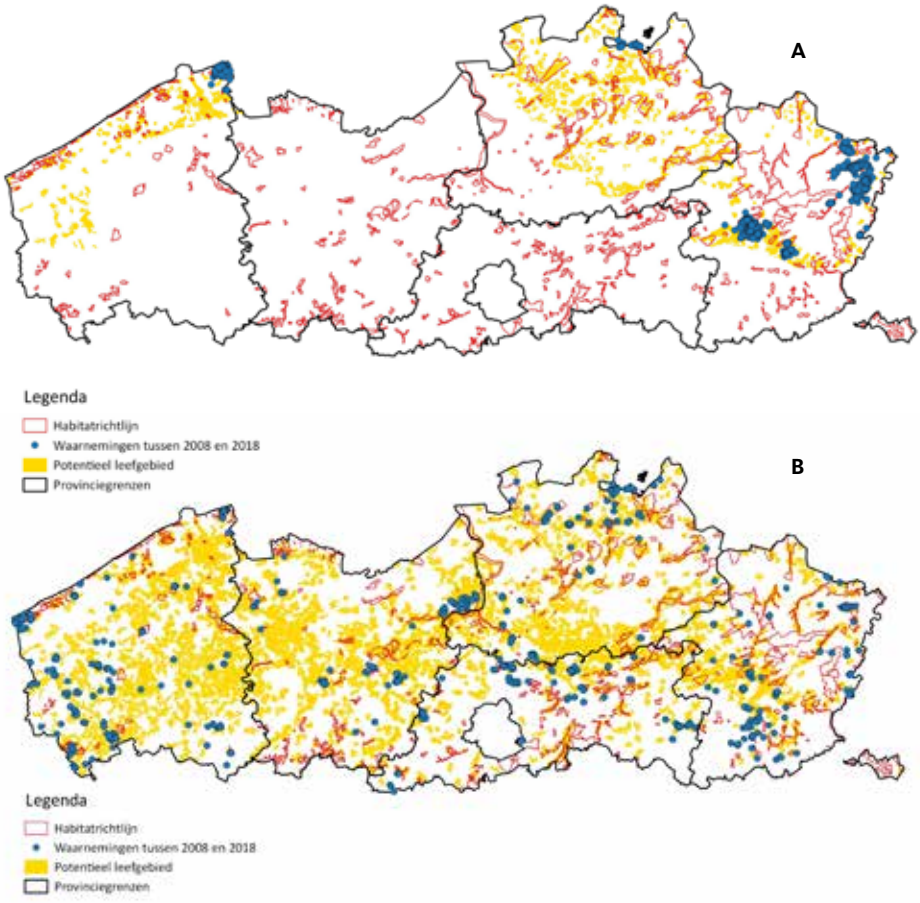
Figuur 3. Adult mannetje kamsalamander in 'bruidskleed'. (Foto: Iwan Lewylle)

landhabitat. Daar waar vroeger vaak werd ingezet op een vrij intensief maaibeheer van (soortenrijke) graslanden, is er tegenwoordig ook ruimte voor iets ruigere vegetatietypes waar bedreigde amfibieën voorkomen. Voormalige laaggelegen hooilandcomplexen van glanshaver- en grote vossenstaartgraslanden met vochtige tot natte bodem zijn geschikt leefgebied voor tal van amfibieën en reptielen indien ze niet intensief worden gemaaid. Bomenrijen, doornstruweel zoals sleedoorn- en meidoornstruiken en bramenkoepels, maar ook pitrus en zegges in de hooilanden vormen ideaal microhabitat. Net als duinpannen met duinstruweel (Zwinstreek) en heischrale graslanden en heiden met bosovergangen (vijvergebieden in Limburg). Extensief maaien, hakhoutbeheer en begrazing zorgen voor voldoende variatie, maar leiden ook tot soortenrijke vegetaties.

Struikelblokken

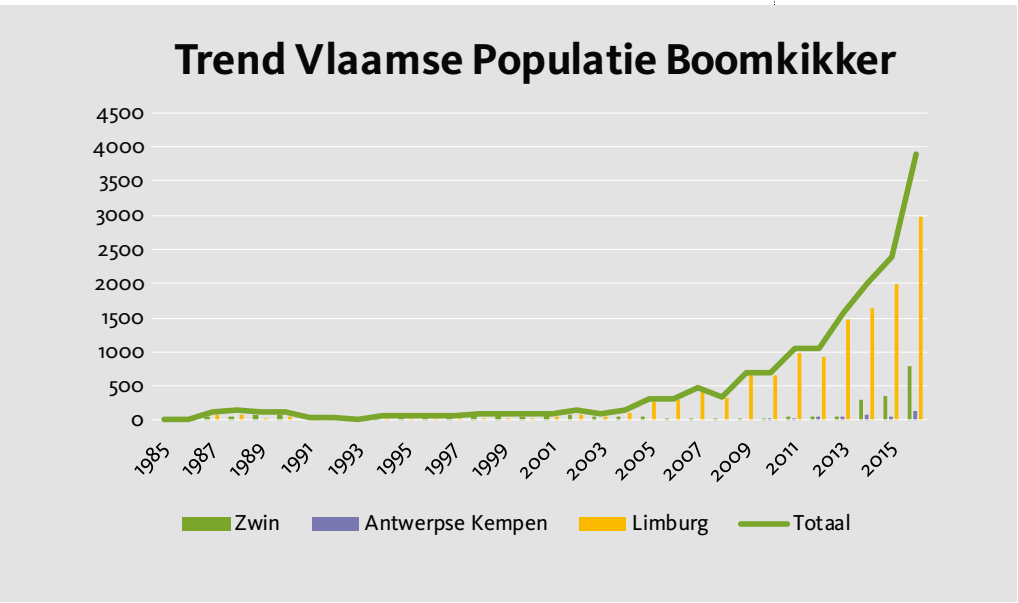
Het is overduidelijk dat de Vlaamse populatie boomkikker aan de beterende hand is, maar ze komt wel uit een diep dal gekropen. Van het beperkte aantal van 200 roepende dieren over gans Vlaanderen in 2002 is gelukkig geen sprake meer. Ruwweg 15 jaar later houden we het op een kleine 4000 roepende mannetjes (figuur 4).

Een aantal kerngebieden van boomkikker is opnieuw bezet, maar bepaalde voormalige vindplaatsen en potentiele leefgebieden zijn vooralsnog niet ge(her)koloniseerd. Het merendeel van de populaties (85%) houdt zich wel op in Speciale Beschermingszones van de Habitatrichtlijn (SBZ-H's) (Paelinckx, 2009) en hoewel de soort zich lokaal wist te verspreiden, lijkt het er sterk op dat het gebrek aan natuurverbindingen een verdere opmars stuit, en dus ook de uitwisseling van genenmateriaal.
Voor kamsalamander liggen de kaarten enigszins anders. Hoewel een aantal (meta)populaties er duidelijk op vooruit zijn gegaan, zijn er

Figuur 5. Het huidige verspreidingsgebied (2008-2018) van de boomkikker (A) en de kamsalamander (B) (waarnemingen.be) met op de achtergrond het potentieel leefgebied (Maes *et al.*, 2017) en de Speciale Beschermingszones volgens de Habitatrichtlijn (SBZ-H's) op de voorgrond.

nog heel wat populaties die verstoken blijven van gepaste maatregelen. Daarenboven is op veel plaatsen zeer specifiek en gebiedsgericht beheeradvies (Lambeets & Lewylle, 2012) nodig om (relict)populaties van de ondergang te redden. Anno 2018 zijn het vooral kamsalamanderpopulaties in natuurgebied die aan de beterende hand zijn. Het merendeel van de populaties (64%) bevindt zich echter buiten de SBZ-H's (Paelinckx *et al.*, 2009) (Figuur 5). Veel vindplaatsen in landbouw- of urbaan gebied lijken het veel minder goed te doen of zijn ondertussen verdwenen (vaststelling Hyla). Een metapopulatie in goede staat van instandhouding dient echter een areaal van 15 ha geschikt leefgebied ter beschikking te hebben (Mergeay & Van Hove, 2013). Het valt dan ook te vrezen dat veel van de resterende vindplaatsen in het agrarische gebied in de nabije toekomst zullen verdwijnen.

Figuur 4. Het aantal roepende boomkikkermannetjes in Vlaanderen in functie van de tijd. (Lewylle *et al.*, 2018)

Efficiëntere/meer doeltreffende aanpak dankzij SBP's?

De overlevingskansen van de Vlaamse populatie boomkikker verbeterden de afgelopen tien jaar aanzienlijk, veelal dankzij initiatieven van een gedreven groep vrijwilligers en vaak met

ondersteuning vanuit regionale overheden. De boomkikker kreeg zo opnieuw stevig voet aan de grond in Limburg en West-Vlaanderen. Ook in Antwerpen zijn er goede vooruitzichten. Hetzelfde geldt voor enkele populaties kamsalamander, al beperkten de inspanningen zich vooral tot Vlaams-Brabant en Limburg.

Feitelijk kunnen we hier spreken van soortbeschermingsprogramma's 'avant la lettre', die van onderuit vorm kregen door de gedrevenheid van vrijwilligers en tot een bepaalde hoogte zéér succesvol bleken. Met de actuele opmaak en uitvoering van SBP's voor beide soorten hopen we dat, met de (Vlaamse) overheid als koepelorgaan, succesmaatregelen sneller verspreid en toegepast worden. Maar vooral dat er ook oplossingen worden gevonden voor de problematiek rond verbindingen en de algemene kwaliteit van het leefgebied. Dit gaat veel andere soorten ook ten goede komen. Bovendien laat een SBP toe om prioriteiten, zowel op vlak van gebiedsgerichte maatregelen als qua inzet van financiële middelen, aan te duiden.

Wil men in Vlaanderen duurzame metapopulaties boomkikker en kamsalamander verkrijgen, dan dienen onze overheden dringend werk te maken van verbindingselementen op landschapsschaal. Hoewel de Vlaamse populatie boomkikker de afgelopen jaren sterk toenam, zijn een aantal populaties nog steeds sterk geïsoleerd en lijkt een groot deel van het potentieel leefgebied onbereikbaar. Een belangrijk deel van de Vlaamse populatie kamsalamander is nog steeds in gevaar door gebrek aan het nodige beheer (met name buiten de SBZ-H's) en door isolatie als een gevolg van sterke versnippering.

Summary

Common Tree Frog and Great Crested Newt in Flanders, saved at last?

Populations of Common Tree Frog (*Hyla arborea*) and Great Crested Newt (*Triturus cristatus*) in Flanders (Belgium) have experienced declines for several decades. Even now, both species are critically endangered and vulnerable, respectively. But trends have reversed. For instance, today the overall Tree Frog population amounts to several thousand individuals, while up until 2002 there only remained 200 calling males. All because professional and voluntary conservationists transformed former fishing ponds by means of temporal pond drawdown and fish removal, hence creating ephemeral ponds. This type of biomanipulation resulted in the removal of undesired (exotic) fish, that otherwise predate on the eggs and larvae of several endangered amphibian species. In addition, pond drawdown partially decreased nutrient concentrations. Furthermore, voluntary nature management focused on the terrestrial habitat by re-establishing periodic coppicing of the surrounding woody vegetation and alternately mowing the pond edges. Notwithstanding these endangered amphibians responded positively to aimed conservation measures, functional dispersal corridors and stepping stones are still lacking. Yet, the often hostile surrounding landscape is intensively used for agricultural purposes. Therefore, sustainably connected populations are almost absent. The main concern about the still fairly small local populations, is related to inbreeding depression. Currently, conservation programs for Common Tree Frog and Great Crested Newt are prepared by the Flemish government.

Referenties

Bauwens, D. & K. Claus, 1996. Verspreiding van amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Natuurvereniging De Wielewaal België, Turnhout.

Crombaghs, B., 2009. Nieuwsbrief herintroductie boomkikker Noord-Brabant. Nieuwsbrief 1 – Ze groeien als kool! Natuurbalans – Limes Divergens BV.

Crombaghs, B.H.J.M. & S. van de Koppel, 2014. Help de Boomkikker uit de Brand. Herintroductie Boomkikker in Noord-Brabant. Evaluatie 2009 – 2014. Natuurbalans - Limes Divergens BV.

Declerck, S., F. Van De Meutter & L. De Meester, 2006. Ondiepe vijvers en meren. Ecologische achtergronden en beheer. Natuur.focus 5(1): 22-29.

Engelen, P., 2009. Boomkikker: kapstok in de vallei van de Itterbeek. Hylaflits 2009, nr.1.

Jooris, R, P. Engelen, J. Speybroeck, I. Lewylle, G. Louette, D. Bauwens & D. Maes D., 2012. De IUCN Rode Lijst van de amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2012 (22). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Lambeets, K. & I. Lewylle, 2012. De Kamsalamander in Vlaams-Brabant, een voorbeeld voor Vlaanderen? Wisselwerking tussen studie en beheer. Natuur.focus 12(1) 4-11.

Lewylle, I., B. Goddeeris, M. Herremans, J. Paullussen & R. Vantorre, 2010. Actieprogramma voor de Boomkikker, Kamsalamander en de Rugstreeppad in de Zwinstreek. Rapport Natuurpunt Studie 2010/07. Natuurpunt Studie, Mechelen.

Lewylle, I., 2011. De Kamsalamander in Vlaams-Brabant – Verspreiding, ecologie en beheer. Rapport Natuurpunt Studie 2011/08. Natuurpunt Studie, Mechelen.

Lewylle, I., S. Van de Poel, P. Engelen, R. Vantorre, B. Hoeymans, P.-J. Alles., R. Soille, D. Huygen, N. Smeyers, E. De Smedt, W. Teugels, P. De Smedt & K. Lambeets, 2018. Boomkikker en Kamsalamander in Vlaanderen. Eindelijk van de ondergang gered? Rapport Natuurpunt Studie 2018/11, Mechelen.

Maes, D., D. Adriaens, M. van der Meulen, L. Poelmans, M. Vandegehuchte, J. Everaert, F. Verhaeghe, A. Anselin, J. Casaer, K. Decleer, G. De Knijf, K. Devos, G. Engelen, J. Gouwy, J. Packet, E. Stienen, J. Stuyck, A. Thomaes, F. T'Jollyn, J. Speybroeck, K. Van den Berge, B. Van Elegem, W. Van Landuyt, G. Vermeersch, C. Wils & M. Pollet, 2017. Potentiële leefgebieden voor bedreigde soorten. Mogelijke toepassingen in het Vlaamse natuurbeleid en –beheer. Natuur.focus 16(2): 56-66.

Mergeay, J. & M. Van Hove, 2013. Analyse van de mogelijke verbindingen voor amfibieën en reptielen in de S-IHD rapporten. INBO.A.2013.66.

Paelinckx, D., K. Sannen, V. Goethals, G. Louette, J. Rutten & M. Hoffmann, 2009. Gewestelijke doelstellingen voor de habitats en soorten van de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn voor Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.M.2009.6, Brussel, 669 p.

Parent, G. H., 1979. Atlas Commenté de l'herpétofauna de la Belgique et du Grand-Duché de Luxemnbourg. Les Naturalistes Belges, Bruxelles.

Vervoort, R., 1994. Soortbeschermingsprogramma voor de Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*) in Vlaams-Brabant. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Departement Leefmilieu en Infrastructuur. AMINAL, afdeling Natuur, 185 p (+ bijlagen).

Vervoort, R. & B. Goddeeris, 1996. Maatregelenprogramma voor het behoud van de boomkikker (*Hyla arborea*) in Vlaanderen. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen: Brussel, 179 pp.

Sam Van de Poel & Iwan Lewylle, Natuurpunt Studie
Natuurpunt vzw, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, België.
sam.vandepoel@natuurpunt.be

Kevin Lambeets, Natuurpunt Beheer
kevin.lambeets@natuurpunt.be

Pallieter De Smedt, Forest & Nature Lab, Universiteit Gent
Geraardsbergsesteenweg 267, 9090 Gontrode, België.
pallieter.desmedt@ugent.be

Een mannelijke Boomkikker, herkenbaar aan de gele keel, op braam. (Foto: Iwan Lewylle)

Waarneming van een lederschildpad in Nieuwpoort (België)

Dominique Verbelen

Op 27 september 2018 werd een zwemmende lederschildpad (*Dermochelys coriacea*) gefilmd voor de kust van Nieuwpoort (B). Het is pas de vierde keer dat deze soort in Belgische wateren werd waargenomen.

De aangespoelde lederschildpad, gevonden op 19 december 2000, stervend in de branding van Mariakerke (B). (Foto: Jan Haelters)

De waarneming

Op donderdag 27 september 2018 kon Luk Louagie vanop het jacht *Forestal* een schildpad filmen voor de kust van Nieuwpoort. Het dier zwom voor het staketsel richting Frankrijk (dus in zuidwestelijke richting), tegen de stroom in. De beelden werden naar het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) gestuurd, dat het dier kon identificeren als lederschildpad. Het dier werd door niemand anders gezien. Er zijn ook geen vervolgwaarnemingen bekend. Evenmin zijn er meldingen van aangespoelde lederschildpadden in de maanden volgend op de waarneming van Nieuwpoort.

Waarnemingen in België en Nederland

Een waarneming van een levende lederschildpad in Belgische wateren is erg uitzonderlijk. De vorige waarneming dateert van 19 december 2000, toen een stervend exemplaar werd opgemerkt in de branding van het strand van Mariakerke (Oostende) (Haelters & Kerckhof, 2001). Het dier werd door de brandweer op het strand getrokken en overgebracht naar SEALIFE te Blankenberge, waar het dezelfde dag nog stierf. Het betrof een mannetje van 194 cm en 370 kg. Uit de autopsie bleek dat het dier vermoedelijk enkele dagen eerder ernstig verwond werd door een scheepsschroef. Dit was de derde waarneming van deze soort aan de Belgische kust, na dode dieren op 24 december 1988 op het strand van Middelkerke (Van Gompel, 1989) en op 10 september

Aangespoeld kadaver in verregaande staat van ontbinding, Nieuwpoort 24 december 1988, (Foto: Leo Janssen)

1998 voor de kust van De Haan (Haelters & Kerckhof, 1999). Ook de lederschildpad van 1998 werd hoogstwaarschijnlijk gedood door een scheepsschroef. Het exemplaar van Nieuwpoort betreft dus de vierde Belgische waarneming en de eerste van een levende lederschildpad op 'volle' zee.
Voor Nederland werden tussen 1777 en 2005 in totaal 22 exemplaren gemeld (Hoogmoed, 2009). Na de publicatie van Hoogmoed liggen nog drie waarnemingen voor, alle uit 2009: Huisduinen, Texel en 23 zeemijlen ten noordwesten van Goeree-Overflakkee (Goverse *et al.*, 2010; Goverse *et al.*, 2014).

De lederschildpad

De lederschildpad komt voor in alle tropische en subtropische oceanen, ook in de Atlantische Oceaan. In de nazomer (augustus - september) worden regelmatig lederschildpadden waargenomen langs de zuidkust van Bretagne (Frankrijk), Engeland en langs de kusten van Ierland. Het gaat om exemplaren die vanuit de tropen naar het noorden trekken, op zoek naar kwallen (hun hoofdvoedsel). Eind september, begin oktober trekken ze dan weer naar het zuiden. De belangrijkste legstranden in het noordelijk deel van de Atlantische Oceaan bevinden zich rond de Guyana's (Frans-Guyana, Suriname & Guyana) en de Caraïbische Zee.
De lederschildpad heeft een groot en opvallend schild, waar vier zwempoten, een kop en een staart uitsteken. De lederschildpad kan de ledematen en kop niet in het schild terugtrekken bij gevaar. Het is de grootste en zwaarste schildpad ter wereld. De soort staat op de Rode Lijst van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN) opgenomen in de categorie 'Kwetsbaar' (Wallace *et al.*, 2013).
RAVON heeft een herkenningskaart gemaakt, waarmee de verschillende soorten zeeschildpadden goed van elkaar te onderscheiden zijn: www.ravon.nl/Herkenningskaarten.

Summary

A living Leatherback in Belgium

This article describes the observation of a swimming leatherback off the coast of Belgium in 2018. The observation is recorded on film. It is the fourth Leatherback for Belgium. Earlier, a dying animal was found in 2000 and twice a dead animal (1988 and 1998). Also the Dutch observations of this species (25) are briefly quoted.

Dominique Verbelen, Natuurpunt

Natuurpunt vzw, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, België.
dominique.verbelen@natuurpunt.be

Literatuur

Gompel, J. van, 1989. Eerste waarneming aan de Belgische kust van de Lederschildpad *Dermochelys coriacea* (Linnaeus, 1758). De Strandvlo 9(4): 102.

Goverse, E., M.L. Hilterman, P. Bonnet & R. de Ruiter, 2010. De lederschildpad: spectaculaire nieuwe waarnemingen in Nederland en een statusoverzicht. RAVON 12(1): 5 - 10.

Goverse, E., M. Janse, H. Zwartepoorte, P. McLean, P. Bonnet, A. Oosterbaan, M. Hilterman & E. Dondorp, 2014. Notes on Sea Turtles from the Netherlands: An Overview 1707 - 2013. Marine Turtle Newsletter 141.

Hoogmoed, M.S., 2009. Zeeschildpadden. In: Creemers R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (RAVON) (redactie), 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey - Nederland, Leiden.

Haelters, J., & F. Kerckhof, 1999. Een waarneming van de lederschildpad *Dermochelys coriacea* (Linnaeus, 1758) en de eerste waarneming van *Stomatolepas dermochelys* (Monroe & Limpus 1979) aan de Belgische kust. De Strandvlo 19(1): 30 - 39.

Haelters, J. & F. Kerckhof, 2001. Opnieuw een klapmuts *Cystophora cristata* (Erxleben, 1777) en een lederschildpad *Dermochelys coriacea* (Linnaeus, 1758) aan onze kust. De Strandvlo 21(2): 81 - 83.

Wallace, B.P., M. Tiwari & M. Girondot, 2013. *Dermochelys coriacea*. The IUCN Red List of Threatened Species 2013: e.T6494A43526147. http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2013-2.RLTS.T6494A43526147.en. Downloaded on 17 December 2018.

Dit is het exemplaar dat op 27 september 2018 werd gefilmd door Luk Louagie voor de kust van Nieuwpoort.

Standaardlijst namen zoetwatervissen van Nederland en Vlaanderen anno 2019

Frank Spikmans, Jan Kranenbarg, Paul Veenvliet, Willie van Emmerik, Mervyn Roos, Frans Kouwets, Hugo Verreycken, Ronald de Ruiter & Tom Buijse

Namen van soorten veranderen geregeld als gevolg van nieuwe inzichten die ontstaan door wetenschappelijke studies. Vanaf het einde van de 20e eeuw heeft er ook een sterke uitbreiding van onze zoetwatervisgemeenschap plaatsgevonden met exotische soorten. Eenduidig gebruik van namen, zowel wetenschappelijke als Nederlandse, is belangrijk wanneer we over soorten communiceren en gegevens opslaan in databanken. In dit artikel wordt een actuele namenlijst gepresenteerd van de Nederlandse en Vlaamse zoetwatervissen.

Uitgangspunten

Uitgangspunten bij het samenstellen van deze lijst zijn geweest: stabiliteit in de naamgeving, handhaving van ingeburgerde namen en aansluiting op namen uit andere talen. Namen sluiten bij voorkeur aan op een uiterlijk kenmerk, habitataanduiding, het verspreidingsgebied van de soort en zijn zo kort mogelijk, zonder bijvoorbeeld onnodige geografische aanduidingen. Taaltechnisch (spelling, hoofdlettergebruik) sluiten we aan op de uitgangspunten van de Nederlandse Taalunie.

Soortenselectie

In deze namenlijst zijn 79 zoetwatervissen opgenomen die in Nederland en/of Vlaanderen voorkomen of voorkwamen, waaronder 45 inheemse en 34 uitheemse soorten (tabel 1). Vier inheemse soorten staan te boek als uitgestorven (elft, vlagzalm, Atlantische steur en Europese steur). Ook brak- en zoutwatersoorten die regelmatig in zoetwater worden aangetroffen, staan op de lijst (harders en bot). Incidenteel waargenomen exoten zijn opgenomen indien ze de West-Europese watertemperaturen kunnen overleven, bijvoorbeeld graskarper, grootkopkarper en diamantsteur. Soorten die daartoe niet in staat zijn, bijvoorbeeld gup, tilapia, roodbuikpacu en zwarte pacu, worden buiten beschouwing gelaten. Er zijn twee soorten opgenomen waarvan verwacht wordt dat ze zich hier in de nabije toekomst zullen vestigen (Amoergrondel en naakthalsgrondel). Lagere taxonomische niveaus dan soort (ondersoorten, vormen en ecotypen) en hybriden (zoals de kruiskarper) zijn niet opgenomen in de lijst.

Achtergronddocument

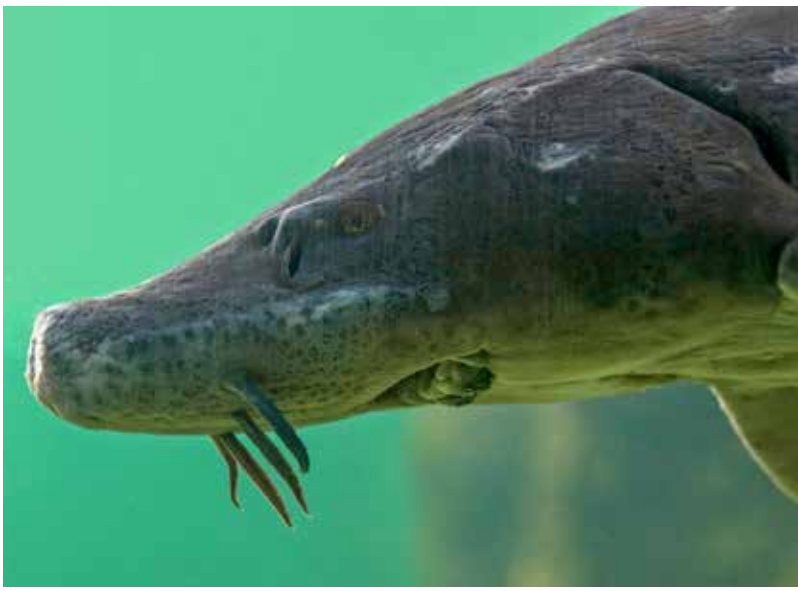
Een meer uitgebreide beschrijving van de uitgangpunten en van de onderbouwing van de keuzes die per soort zijn gemaakt en de literatuur die daarbij is gebruikt, wordt gegeven in een achtergronddocument (Spikmans *et al.*, 2019) dat als pdf is te downloaden (zie Literatuur).

Prikken – Petromyzontidae

Er zijn diverse aanwijzingen dat beek- en rivierprik sterk genetisch overeenkomen en dat er waarschijnlijk nog altijd genetische uitwisseling gaande is tussen beide. Ook in Nederland zien we ze samen paaien op hetzelfde nest, wat zeer waarschijnlijk ook levensvatbare embryo's oplevert. Dit pleit er sterk voor geen onderscheid te maken tussen deze soorten. Omdat het wetenschappelijke debat over dit onderscheid nog niet is afgerond, houden we in deze namenlijst het onderscheid tussen de soorten nog aan.

Steuren - Acipenseridae

Tot voor kort werd aangenomen dat er maar één steursoort voorkwam langs de Europese Atlantische kust: *Acipenser sturio*. Genetisch, morfologisch en archeologisch bewijs laat echter zien dat de soort *Acipenser oxyrinchus*, tot dan toe alleen bekend uit Noord-Amerika, óók hier al lange tijd voorkwam en zelfs een dominante steursoort is geweest in de Noordzee. In Nederland wordt gewerkt aan de herintroductie van *A. sturio*. De soort *A. oxyrinchus* wordt als uitgestorven beschouwd in Europa, maar in Polen wordt een herintroductie voorbereid.
De bestaande Nederlandse naamgeving leidt tot verwarring. *A. sturio* werd steur of Atlantische steur genoemd, een naam die ook gebruikt wordt voor *A. oxyrinchus* (Atlantic sturgeon). In recente wetenschappelijke publicaties wordt consequent voor *A. sturio* de Engelse naam European sturgeon gebruikt, voor *A. oxyrinchus* Atlantic sturgeon. In navolging hierop gebruiken wij voor *A. sturio* de naam Europese steur en voor *A. oxyrinchus* Atlantische steur.

Europese steur – *Acipenser sturio*. (Foto: Jelger Herder)

Tabel 1. Standaardlijst van de namen van de zoetwatervissen van Nederland en Vlaanderen anno 2019.

Orde	Familie - wetenschappelijke naam	Familie - Nederlandse naam	Soort - Nederlandse naam	Soort - wetenschappelijke naam	Status Nederland / Vlaanderen
Petromyzontiformes	Petromyzontidae	prikken	rivierprik	Lampetra fluviatilis	inheems
			beekprik	Lampetra planeri	inheems
			zeeprik	Petromyzon marinus	inheems
Acipenseriformes	Acipenseridae	steuren	Siberische steur	Acipenser baeri	exoot
			diamantsteur	Acipenser gueldenstaedtii	exoot
			Atlantische steur	Acipenser oxyrinchus	inheems
			sterlet	Acipenser ruthenus	exoot
			spitssnuitsteur	Acipenser stellatus	exoot
			Europese steur	Acipenser sturio	inheems
Anguiliformes	Anguillidae	alen	aal	Anguilla anguilla	inheems
Siluriformes	Siluridae	meervallen	Europese meerval	Silurus glanis	inheems
	Ictaluridae	Noord-Amerikaanse meervallen	zwarte dwergmeerval	Ameiurus melas	exoot
			bruine dwergmeerval	Ameiurus nebulosus	exoot
			kanaalmeerval	Ictalurus punctatus	exoot
Gadiformes	Lotidae	kwabalen	kwabaal	Lota lota	inheems
Pleuronectoformes	Pleuronectidae	platvissen	bot	Platichthys flesus	inheems
Salmoniformes	Salmonidae	zalmen	kleine marene	Coregonus albula	exoot
			Noordzeehouting	Coregonus oxyrinchus	inheems
			regenboogforel	Oncorhynchus mykiss	exoot
			zalm	Salmo salar	inheems
			Atlantische forel	Salmo trutta	inheems
			bronforel	Salvelinus fontinalis	exoot
			vlagzalm	Thymallus thymallus	inheems
Osmeriformes	Osmeridae	spieringen	spiering	Osmerus eperlanus	inheems
Gasterosteiformes	Gasterosteidae	stekelbaarzen	driedoornige stekelbaars	Gasterosteus aculeatus	inheems
			tiendoornige stekelbaars	Pungitius pungitius	inheems
Perciformes	Percidae	baarzen	pos	Gymnocephalus cernua	inheems
			baars	Perca fluviatilis	inheems
			snoekbaars	Sander lucioperca	exoot
	Gobiidae	grondels	naakthalsgrondel	Babka gymnotrachelus	exoot
			Pontische stroomgrondel	Neogobius fluviatilis	exoot
			zwartbekgrondel	Neogobius melanostomus	exoot
			kesslers grondel	Ponticola kessleri	exoot
			marmergrondel	Proterorhinus semilunaris	exoot
	Centrarchidae	zonnebaarzen	zonnebaars	Lepomis gibbosus	exoot
			grootbekbaars	Micropterus salmoides	exoot
	Mugilidae	harders	diklipharder	Chelon labrosus	inheems
			dunlipharder	Liza ramada	inheems
	Odontobutidae	zoetwaterslaapgrondels	Amoergrondel	Perccottus glenii	exoot
Scorpaeniformes	Cottidae	donderpadden	rivierdonderpad	Cottus perifretum	inheems
			beekdonderpad	Cottus rhenanus	inheems
Esociformes	Esocidae	snoeken	snoek	Esox lucius	inheems
	Umbridae	hondsvissen	Amerikaanse hondsvis	Umbra pygmaea	exoot
Clupeiformes	Clupeidae	haringen	elft	Alosa alosa	inheems
			fint	Alosa fallax	inheems
Cypriniformes	Cobitidae	modderkruipers	kleine modderkruiper	Cobitis taenia	inheems
			Aziatische modderkruiper	Misgurnus anguillicaudatus	exoot
			grote modderkruiper	Misgurnus fossilis	inheems
	Nemacheilidae	bermpjes	bermpje	Barbatula barbatula	inheems
	Cyprinidae	karpers	brasem	Abramis brama	inheems
			gestippelde alver	Alburnoides bipunctatus	inheems
			alver	Alburnus alburnus	inheems
			brasemblei	Ballerus ballerus	exoot
			Donaubrasem	Ballerus sapa	exoot
			barbeel	Barbus barbus	inheems
			kolblei	Blicca bjoerkna	inheems
			goudvis	Carassius auratus	exoot
			kroeskarper	Carassius carassius	inheems
			giebel	Carassius gibelio	exoot
			sneep	Chondrostoma nasus	inheems
			graskarper	Ctenopharyngodon idella	exoot
			karper	Cyprinus carpio	exoot
			riviergrondel	Gobio gobio	inheems
			zilverkarper	Hypophthalmichthys molitrix	exoot
			grootkopkarper	Hypophthalmichthys nobilis	exoot
			vetje	Leucaspius delineatus	inheems
			roofblei	Leuciscus aspius	exoot
			winde	Leuciscus idus	inheems
			serpeling	Leuciscus leuciscus	inheems
			elrits	Phoxinus phoxinus	inheems
			dikkopelrits	Pimephales promelas	exoot
			blauwband	Pseudorasbora parva	exoot
			bittervoorn	Rhodeus amarus	inheems
			witvinriviergrondel	Romanogobio belingi	exoot
			blankvoorn	Rutilus rutilus	inheems
			rietvoorn	Scardinius erythrophthalmus	inheems
			kopvoorn	Squalius cephalus	inheems
			zeelt	Tinca tinca	inheems
			blauwneus	Vimba vimba	exoot

Alen – Anguillidae

De namen aal en paling zijn beide ingeburgerd. Aal wordt meer geassocieerd met de naam van het dier, paling met het consumptieproduct. Hoewel er weinig verwarring ontstaat wanneer deze namen door elkaar gebruikt worden, hebben we omwille van de eenduidigheid in het naamgebruik toch een voorkeur. Deze gaat uit naar de naam aal, aangezien we ook spreken over de levensstadia glasaal, pootaal, rode aal en schieraal. De naam sluit ook beter aan op andere talen zoals Aal in het Duits en eel in het Engels. Het voorvoegsel 'Europese' achten we niet nodig, omdat er in Europa geen verwante soorten voorkomen.

Meervallen – Siluridae

In Nederland en Vlaanderen komt oorspronkelijk maar één meervalachtige voor, *Siluris glanis*. Om verwarring met exotische meervallen te voorkomen, hanteren we als Nederlandse naam Europese meerval.

Noord-Amerikaanse meervallen – Ictaluridae

In Nederland komen drie soorten voor uit deze familie, waaronder de bruine en zwarte dwergmeerval (in Vlaanderen alleen de bruine dwergmeerval). De familie heeft daardoor onterecht de naam dwergmeervallen gekregen. Binnen de Ictaluridae vallen namelijk ook soorten die wel 165 cm groot kunnen worden; niet bepaald een dwerg te noemen dus. Vanwege de van oorsprong tot Noord-Amerika beperkte verspreiding van de soorten in deze familie, hanteren we de Nederlandse familienaam Noord-Amerikaanse meervallen.

Zalmen – Salmonidae

Beekforel en zeeforel worden vaak onderscheiden als ondersoorten of ecotypen van de soort *Salmo trutta* (respectievelijk vaak *S. trutta* morpha *fario* en *S. trutta* morpha *trutta* genaamd). Ze kunnen echter kruisen en geslachtsrijpe nakomelingen produceren en hebben bovendien een overlappend verspreidingsgebied. Dit traditionele onderscheid zegt meer iets over de overlevingsstrategie van de soort. Indien de omstandigheden ongunstig zijn om voldoende te groeien, trekt hij stroomafwaarts naar de rivier of de zee. Zijn de omstandigheden in een beek gunstig, dan kan hij daar blijven. Het betreft dus geen onderscheid op soortniveau. De namen beekforel en zeeforel hanteren we daarom niet meer. De correcte wetenschappelijke naam is *Salmo trutta*. Om verwarring met andere soorten (regenboogforel, bronforel) te voorkomen stellen we een nieuwe, eenduidige Nederlandse naam voor die de diadrome aard van de soort benadrukt: Atlantische forel.

Noordzeehouting - *Coregonus oxyrinchus*. (Foto: Frank Spikmans)

In de Rijn stierf de houting uit in de vorige eeuw, waarna deze vanaf 1992 succesvol is geherintroduceerd met houtingen afkomstig uit de Vidå-rivier in Denemarken. Diverse recente onderzoeken wijzen allemaal uit dat er in Europa drie te onderscheiden houtingen aanwezig zijn, in het Engels genaamd North Sea houting, Baltic houting en European whitefish. In de Vidå en voorheen in de Rijn is/was de North Sea houting aanwezig, met de wetenschappelijke naam *Coregonus oxyrhinchus*. Voor deze soort wordt de Nederlandse naam Noordzeehouting gehanteerd, in overeenstemming met de Engelse naam en om verwarring met andere soorten te voorkomen.

Stekelbaarzen – Gasterosteidae

Zowel voor de drie- als tiendoornige stekelbaars zijn er verschillende artikelen verschenen die aangeven dat er sprake is van meerdere soorten. De recentste inzichten die zijn gebaseerd op genetisch onderzoek lijken met name voor de tiendoornige stekelbaars een

Atlantische forel – *Salmo trutta*. (Foto: Jelger Herder)

Kesslers grondel - *Ponticola kessleri*. (Foto: Jelger Herder)

opsplitsing te rechtvaardigen, maar we stellen ons hier nog conservatief op en hanteren voorlopig nog de namen driedoornige stekelbaars (*Gasterosteus aculeatus*) en tiendoornige stekelbaars (*Pungitius pungitius*).

Grondels – Gobiidae

Genetisch onderzoek naar de Ponto-Kaspische *Gobiidae* leidde tot een herindeling van soorten uit het geslacht *Neogobius*. De kesslers grondel (regels van de Taalunie: geen hoofdletter) behoort daardoor tot het geslacht *Ponticola*. De naakthalsgrondel komt nog niet voor in Rijn of Maas, maar wordt, in navolging van de andere invasieve grondels, wel verwacht. De soort behoort tot het geslacht *Babka*. De zwartbekgrondel en Pontische stroomgrondel blijven beide behoren tot het geslacht *Neogobius*. De correcte wetenschappelijke naam voor de marmergrondel is *Proterorhinus semilunaris* en niet. *P. marmoratus*, want dat is een soort die uitsluitend in de zee voorkomt.

Zonnebaarzen - Centrarchidae

Voor de soort *Micropterus salmoides* zijn diverse Nederlandse namen in gebruik, waaronder forelbaars, grootbekbaars, grootbekforelbaars en Amerikaanse baars. In navolging van de Engelse naam (largemouth bass) kiezen we voor de Nederlandse naam grootbekbaars. Deze naam maakt ook een duidelijk onderscheid met *Micropterus dolomieu* – kleinbekbaars mogelijk, een soort die in Nederland en Vlaanderen (nog) niet voorkomt.

Zoetwaterslaapgrondels – Odontobutidae

Tot deze familie behoort de Amoergrondel, een soort die in het Rijn- en Maasstroomgebied nog niet voorkomt, maar wel verwacht wordt. Voor de familie bestaat nog geen Nederlandse naam en we stellen, in navolging van de Engelse en Duitse namen, zoetwaterslaapgrondels voor. Deze naam is gebaseerd op het gedrag, waarbij de soort lange tijd stil kan zitten om plots een prooi te pakken.

Donderpadden – Cottidae

In 2002 werd op basis van genetisch onderzoek het geslacht *Cottus* heringedeeld. Vastgesteld werd dat we in Nederland en België twee soorten donderpadden hebben. In de bovenloop van enkele beken komt *Cottus rhenanus* voor, welke eerder al tot beekdonderpad gedoopt werd. In de rest van Nederland en het Scheldebekken in België leeft *Cottus perifretum*, waarvoor de naam rivierdonderpad gehandhaafd blijft. De wetenschappelijke naam *Cottus gobio*, die tot dan toe in gebruik was voor onze rivierdonderpad, wordt nu gebruikt voor de donderpad die in Centraal- en Noord-Europa voorkomt. Ook in dit geval staat de wetenschap niet stil. De opsplitsing van *Cottus gobio* in acht verschillende soorten, eerder dan ze bijvoorbeeld onder te brengen in een soortencomplex, wordt niet door alle wetenschappers erkend. Voorlopig houden we voor Nederland en Vlaanderen de indeling in beek- en rivierdonderpad aan in deze lijst.

Modderkruipers - Cobitidae

In het geslacht *Cobitis*, waartoe onze kleine modderkruiper behoort, is het ook onrustig. Genetische onderzoeken laten zien dat in zowel Vlaanderen als Nederland hybriden aanwezig zijn van diverse soorten uit dit geslacht (*C. taenia, C. tanaitica, C. elongatoides en C. taurica*). De naam bastaardmodderkruiper wordt hierbij wel toegepast, maar het gebruik van deze naam leidt tot verwarring, omdat het geen duidelijkheid geeft over de oudersoorten van een kruising. De zuivere oudersoorten zijn, behalve *C. taenia*, tot dusver hier nog niet aangetroffen. We hebben in onze lijst geen hybriden opgenomen.

Sinds 2012 heeft *Misgurnus anguillicaudatus* zich in Nederland gevestigd. In Vlaanderen is de soort in 2006 eenmalig gezien. Aanvankelijk werd deze nieuwe soort ook wel Chinese modderkruiper genoemd. We prefereren echter de naam Aziatische modderkruiper, omdat het oorspronkelijke verspreidingsgebied zich over Azië uitstrekt en deze naam ook beter aansluit op de gebruikte naam in andere talen (Spaans: misgurno de Asia, Duits: Ostasiatischer Schlammpeitzger en Fins: Aasianmutakala).

Karpers - Cyprinidae

De bittervoorn wordt regelmatig foutief *Rhodeus sericeus* genoemd. *R. sericeus* is echter een soort die in Zuidoost-Azië voorkomt. De correcte naam voor de bittervoorn in Europa is *Rhodeus amarus*.

De Donaubrasem (*Ballerus sapa*) behoorde voorheen, samen met de brasem en kolblei, tot het geslacht *Abramis*. Aangetoond is dat deze soort genetisch en morfologisch daarvan afwijkt en daarom wordt ze ingedeeld in het geslacht *Ballerus*. Terwijl de Donaubrasem al een tijdje in Nederland aangetroffen wordt, maar niet in Vlaanderen, is de nauwverwante brasemblei (*Ballerus ballerus*) tot nu toe alleen in Vlaanderen in 2016 gevangen. De kolblei wordt tegenwoordig ingedeeld bij het geslacht *Blicca*. Het geslacht *Abramis*, waartoe de kolblei voorheen werd gerekend, omvat nu alleen nog de brasem (*Abramis brama*).

De giebel werd regelmatig een verwilderde vorm van de goudvis genoemd. Beide soorten werden beschouwd als ondersoorten van *Carassius auratus*. Genetisch onderzoek wijst uit dat het om twee soorten gaat: *Carassius gibelio* (giebel) en *C. auratus* (goudvis).

De kopvoorn is een van de soorten die voorheen tot het geslacht *Leuciscus* werden gerekend, maar tegenwoordig bij het geslacht *Squalius* worden ingedeeld. Vissen van het geslacht *Squalius* hebben een bolronde (of bijna rechte) achterrand van de anaalvin, soorten van het geslacht *Leuciscus* een holronde.

Witvinriviergrondel – *Romanogobio belingi*. (Foto: Jelger Herder)

De witvinriviergrondel, die sinds 2004 in Nederland bekend is, maar nog niet in Vlaanderen werd waargenomen, werd voorheen tot het geslacht *Gobio* gerekend en in het Nederlands witvingrondel genoemd. Tegenwoordig behoort de soort tot het geslacht *Romanogobio* en wordt deze *R. belingi* genoemd. Om de verwantschap met de riviergrondel en het onderscheid met grondels uit de familie *Gobiidae* te benadrukken, geven we de soort de nieuwe Nederlandse naam witvinriviergrondel.

De rietvoorn wordt ook wel ruisvoorn genoemd. Hoewel beide namen ingeburgerd zijn, achten we het vanwege de eenduidigheid belangrijk hierin een keuze te maken. De soort komt hoofdzakelijk voor in stilstaande, vegetatierijke wateren, zodat rietvoorn onze voorkeur heeft.

De roofblei blijkt op basis van genetisch onderzoek nauw verwant aan soorten uit het geslacht *Leuciscus*, waardoor handhaving van de geslachtsnaam *Aspius* niet gerechtvaardigd is. Ook wij hanteren voor deze soort de naam *Leuciscus aspius*.

Tot slot

De nieuwe standaardlijst van vissennamen betreft de nieuwe namen van vissen zoals die in onderzoek en wetenschap zullen gaan worden gebruikt. De wettelijke namen, zoals in de Visserijwet beschreven blijven (nog) ongewijzigd.

We hopen met deze lijst een bijdrage te leveren aan eenduidig gebruik van namen in databanken (Piscaria, NDFF, Wageningen Marine Research, Informatiehuis Water), invoerportals (MijnVISmaat, Waarneming.nl, Telmee) en publicaties over vissen. Taal en dus ook de naamgeving van soorten, is dynamisch. Onderzoek zal ongetwijfeld weer nieuwe inzichten brengen in de verwantschap en taxonomische indeling van soorten.

Summary

A standard list of scientific Dutch common names of the freshwater fish of the Netherlands and Flanders (Belgium)

A group of Dutch and Belgian fish experts has compiled a list of unambiguous scientific and Dutch common names of the Dutch and Flemish freshwater fish. The list includes relevant exotic and recent extinct species.

Literatuur

Spikmans, F., J. Kranenbarg, P. Veenvliet, W. van Emmerik, M. Roos, F. Kouwets, H. Verreycken, R. de Ruiter & T. Buijse, 2019. Standaardlijst namen zoetwatervissen van Nederland en Vlaanderen anno 2019. Achtergronddocument. Stichting RAVON, 22 p. (Downloaden kan via de link: www.ravon.nl/rapporten > 2019)

Frank Spikmans & Jan Kranenbarg, RAVON
f.spikmans@ravon.nl
Paul Veenvliet
Zavod Symbiosis
Willie van Emmerik
Sportvisserij Nederland
Mervyn Roos
Rijkswaterstaat Centrale Informatievoorziening / Mobiel Meten
Frans Kouwets
Rijkswaterstaat Centrale Informatievoorziening / Hydrobiologisch Laboratorium
Hugo Verreycken
Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Vlaanderen
Ronald de Ruiter
Naturalis
Tom Buijse
Deltares

Roofblei - *Leuciscus aspius*. (Foto: Jelger Herder)

kortom

Kunst helpt bedreigde kikkers en padden

Kunstenares Nynke van Zwol maakte een mooie serie over bedreigde kikkers en padden. Ze doneert bij elk verkocht schilderij uit deze serie 10% van de opbrengst aan RAVON! De eerste donatie is begin dit jaar al ontvangen, waarvoor dank! Interesse? Kijk dan op: https://nynkevanzwol.com

(Bron: Nynke van Zwol)

Gulle schenking

Het bestuur van Vereniging Lacerta (www.lacerta.nl) stuurde ons eind 2018 bericht dat wij een schenking zullen ontvangen uit een legaat van een Lacerta-lid van € 2.500. In overleg met de familie van het Lacerta-lid is voorgesteld het geld te gebruiken voor de organisatie van een ringslang-symposium in 2019. Wordt vervolgd...

Toekenning IUCN-NL

(Bron: IUCN-NL)

Tijdens de verjaardag van IUCN-NL op 15 december 2018 heeft RAVON voor de bescherming van het meest bedreigde reptiel van het Nederlands Koninkrijk, de Antilliaanse leguaan op Sint Eustatius, een fantastisch bedrag ontvangen van € 10.500. Het geld zal dit jaar worden ingezet voor het lopende zenderonderzoek.

Nature Today Go

De meeste lezers kennen Nature Today van de natuurberichten die RAVON al vele jaren regelmatig uitgeeft. Inmiddels is een schat aan natuurinformatie beschikbaar voor elke locatie in Nederland en daarom wil Nature Today een online platform lanceren. Dit natuurinformatieplatform zal antwoord geven op vragen als: Welke dieren en planten

(Bron: Nature Today Go)

leven er in mijn buurt en welke natuuractiviteiten zijn er? Nature Today Go hoopt mensen te stimuleren om de natuur te steunen door te laten zien hoe mooi, interessant, divers en belangrijk onze directe omgeving is. Dankzij een financiële bijdrage van de provincies Noord-Brabant, Gelderland en Zuid-Holland wordt in april een start gemaakt met de bouw van Nature Today Go. Daarnaast hopen de initiatiefnemers met een crowdfundingsactie nog € 25.000 op te halen. Meer informatie: www.naturetoday.com

Zoekt u een artikel?

RAVON zorgt ervoor dat alle artikelen uit het tijdschrift RAVON, onze nieuwsbrief Schubben & Slijm en de nieuwsbrief Kijk op Exoten worden ontsloten op www.natuurtijdschriften.nl. De laatste edities zijn recent toegevoegd. Wel is afgesproken dat artikelen uit ons tijdschrift RAVON pas een jaar na verschijnen worden vrijgegeven zodat onze donateurs de primeur hebben.

U kunt artikelen zoeken op trefwoord of auteur en daarnaast ook bladeren door de tijdschriften. Inmiddels zijn er ruim 64.000 artikelen opgenomen uit 72 natuurtijdschriften.
En tot onze vreugde zagen we dat de redactie RAVON 37 afgelopen januari had geselecteerd op de homepage.

(Bron: Natuurtijdschriften.nl)

nieuws

Hemelvaart-weekend 2019

Er zijn nog enkele plaatsen beschikbaar, dus wil je 29 mei t/m 2 juni 2019 mee op excursie in Drenthe op zoek naar amfibieën en reptielen meld je dan aan via: www.ravon.nl/hemelvaartweekend

Naomi Lambrikx
RAVON

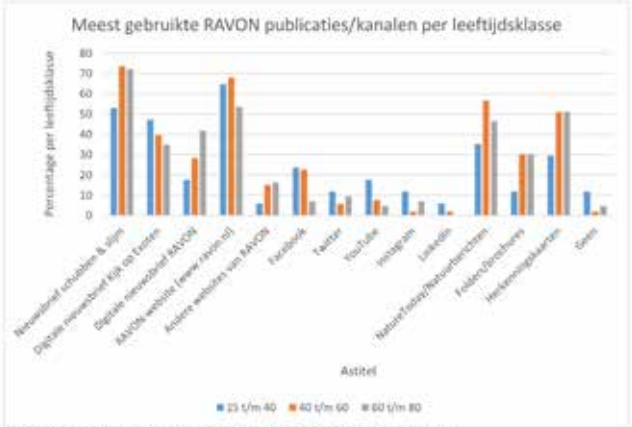
Deelnemers tijdens het hemelvaartweekend 2018. (Bron: RAVON)

Uw mening telt

In RAVON 71 boden wij de mogelijkheid om ons via een enquête te laten weten hoe u denkt over ons tijdschrift.
134 personen hebben deze kans gegrepen en hieronder volgt kort een terugkoppeling. Ruim 100 van de 134 personen lezen ons tijdschrift al 5 jaar of langer. De helft van de respondenten heeft een natuurgerelateerdebaan. Veel respondenten zijn naast donateur ook als vrijwilliger aan RAVON verbonden.
Het totale beeld is positief. 90% is tevreden over de frequentie (4x per jaar) waarmee het tijdschrift wordt uitgegeven en leest zowel de artikelen als de rubrieken in het tijdschrift (bijna) altijd. De artikelen worden door ruim 90% als goed beoordeeld. Artikelen van alle soortgroepen worden gelezen, maar amfibieën en reptielen zijn onder de respondenten favoriet. Er zijn echter wel veel 'jongeren' (leeftijdsklasse 15 t/m 40) die graag visartikelen lezen. De meest populaire onderwerpen zijn bescherming, beheer en inrichting, verdiepende artikelen over een soort en verspreidingsonderzoek/ gebiedsinventarisaties. Het minst populair zijn 'human interest', natuurwetgeving en onze soorten in het buitenland. Veel respondenten geven aan dat het tijdschrift ook gelezen wordt door familieleden (47%), collega's (26%) en vrienden (26%). Het tijdschrift wordt dus gedeeld en doorgegeven.
Tot slot blijken van de andere media van RAVON vooral Schubben & Slijm, de website, natuurberichten en herkenningskaarten veel gebruikt, ook onder jongeren. Onze social media worden door alle leeftijden gevolgd, met de nadruk op jongeren. Als totaal-cijfer voor het blad rolde er een mooie 8 uit.
De redactieleden hebben alle resultaten besproken en gaan hun uiterste best doen hier de komende jaren rekening mee te houden. Ook alle aanvullende tips en de inhoudelijke afstemming tussen tijdschrift RAVON en nieuwsbrief Schubben & Slijm staan op onze agenda voor de komende jaren. Alle respondenten hartelijk dank voor de medewerking!

Kris Joosten, Jeroen van Delft & Naomi Lambrikx

*Leeftijdsklassen: 15 t/m 40 **(N=17)**; 40 t/m 60 **(N=53)**; 60 t/m 80 **(N=43)**

Drie grafieken met enquête-resultaten. (Bron: RAVON)

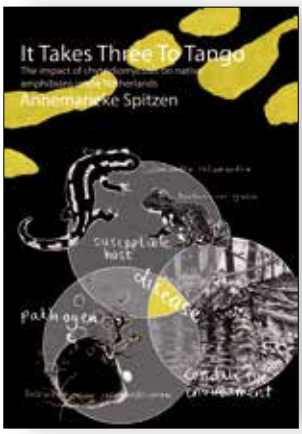
recent verschenen

It takes Three To Tango

Op 6 november 2018 heeft promovenda en RAVON-medewerkster Annemarieke Spitzen met succes haar proefschrift over de impact van invasieve chytride schimmels op inheemse amfibieën verdedigd en hierover ook een korte lezing gegeven tijdens de RAVON-dag op 10 november. Haar werk toont de praktische mogelijkheden die beheerders hebben in het veld.

Het proefschrift getiteld 'It takes three to tango. The impact of chytridiomycosis on native amphibians in the Netherlands' biedt enerzijds ruim informatie over de verspreiding van de twee chytride schimmels *Batrachochytrium dendrobatidis* (Bd) en *Batrachochytrium salamandrivorans* (Bsal) in Nederland en België, maar gaat anderzijds ook uitgebreid in op de vraag hoe hier vanuit beheersoogpunt op kan worden gereageerd. Het is dus zowel een wetenschappelijk als praktisch document geworden.

Meer lezen? Vraag het proefschrift dan op via a.spitzen@ravon.nl

(Kaftontwerp: Albin Hunia)

Nieuw leven

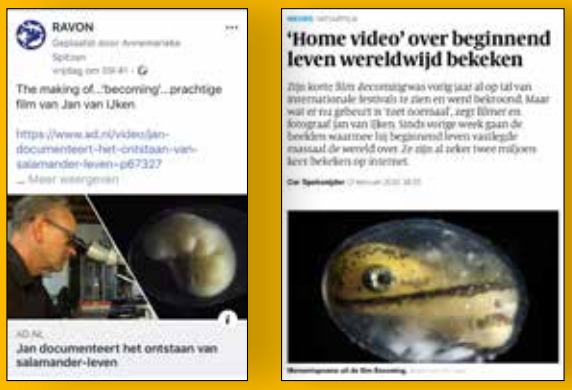
Afgelopen jaar heeft Ben Geutskens hard gewerkt aan het verbeteren van de video New(t) Life over de embryonale ontwikkeling van amfibieën. De video is van een Nederlandse en Engelse voice-over voorzien die de ontwikkelingsstappen toelichten. Beide versies zijn te zien op www.semperinmotus.nl en worden beschikbaar gesteld en gebruikt voor niet-commerciële educatieve doeleinden, zoals congressen en colleges. De film is tot stand gekomen met onder andere gebruikmaking van de specifieke expertise van een aantal leden van het Nederlands Genootschap Voor Microscopie (NGVM). Hoofdrolspeler in de film is de axolotl. Er is voor deze soort gekozen omdat de axolotl het hele jaar door eieren legt; bij een inheemse soort moet je steeds een jaar wachten als je specifieke opnamen hebt gemist of over moet doen.

Videostills uit de video Nieuw leven in een ei van glas. (Bron: Ben Geutskens)

Dat de embryonale ontwikkeling van amfibieën vele mensen fascineert blijkt wel uit de populariteit van de film Becoming van Jan van IJken over het ontstaan van salamanderleven. Hierover verscheen recent een bericht in het Algemeen Dagblad.

De trailer is te zien op: www.janvanijken.com

(Bron: AD en Facebook-pagina RAVON)

uit het veld

Warme februari

De eerste warme dagen van het jaar, rond half februari, hebben leuke waarnemingen opgeleverd. Zo zagen Arjan van der Lugt en Richard Slagboom op zondag 17 februari in de Reeuwijkse Plassen al een ringslang en gaf Arjan aan “nog nooit eerder zo vroeg een ringslang te hebben gezien”.

Raymond Creemers zag diezelfde dag op de Wolfheezerheide al een adder die zijn winterverblijf had verlaten om lekker op te warmen in de zon.

Vroege waarneming adder op de Wolfheezerheide.
(Foto: Raymond Creemers)

Ook de eerste amfibieën zijn dit jaar vroeg uit hun winterslaap ontwaakt. In Noord-Brabant telden vrijwilligers tussen 8 en 10 februari al honderden dieren die gestart waren met hun voorjaarsmigratie. Dit is een maand eerder dan in 2018 en twee weken eerder dan in 2017. Rond de Strabrechtse heide (NB) zetten vrijwilligers op 3 achtereenvolgende avonden (8, 9 en 10 februari) respectievelijk al 61, 81 en 92 heikikkers over. Daarnaast werden er in lagere aantallen ook kleine watersalamanders, gewone padden en bruine kikkers overgezet. Op een andere vindplaats nabij Deurne (NB) telde een werkgroep al enkele tientallen vinpootsalamanders die op weg waren naar hun voortplantingswater.

De heikikkers waren half februari al aan hun voorjaarsmigratie begonnen.
(Foto: Petra van Leeuwen)

Vroege waarneming ringslang in de Reeuwijkse Plassen.
(Foto: Richard Slagboom)

De maand februari is vrijwel elk jaar goed voor veel salamander-waarnemingen. Salamanders en heikikkers gaan vaak net iets eerder naar het voorplantingswater dan soorten als bruine kikker en gewone pad.

De jaarlijkse amfibieëntrek is van dag tot dag te volgen via de RAVON-website www.padden.nu.

Een nieuw jaar betekent … een nieuwe lichting glasaal! Vanaf februari gaan vrijwilligers langs de Nederlandse kust weer van start met de kruisnetmonitoring. Op ruim 40 locaties worden de aantallen glasaaltjes en driedoornige stekelbaarzen geteld. Zo kan er een inschatting worden gemaakt van het aanbod aan glasaaltjes en kan in kaart worden gebracht waar de knelpunten voor deze trekvissen liggen.

Wil je meedoen? Kijk dan op:
https://ravon.nl/Help-mee/Tellen/Kruisnetmonitoring

ARFMAN
faunatechniek & hekwerk
voor amfibieën en reptielen!

Arfman Hekwerk B.V.
Ondernemersweg 15
7451 PK Holten
Tel: 0548 36 29 48
Fax: 0548 365042
Internet: www.arfman.nl
email: info@arfman.nl

U kunt bij Arfman terecht voor advies, ontwerp en realisatie van uw amfibieën passage. Enkele producten van Arfman zijn de amfibie geleidegoot en verschillende amfibie geleidingswanden. Arfman is dealer van ACO PRO producten.

RAVON voor U

Stichting RAVON zet zich in voor de bescherming van reptielen, amfibieën en vissen in Nederland. RAVON adviseert overheden, terreinbeherende organisaties en overige instanties met betrekking tot natuurbeheer en –behoud en is actief op het gebied van onderzoek, educatie en voorlichting. De professionele organisatie van RAVON (circa 50 medewerkers) is gehuisvest op de Radboud Universiteit te Nijmegen en op de Universiteit van Amsterdam (RAVON Werkgroep Monitoring).

Adresgegevens

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
024-7410600

Bezoekadres (Natuurplaza):
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
(gebouw Mercator III)

RAVON Werkgroep Monitoring
p/a IBED/UvA
Postbus 93501
1090 EA Amsterdam

Bezoekadres:
Science Park 904, kamer C4.169
1098 XH Amsterdam

De ledenadministratie is ondergebracht in Nijmegen en kunt u bereiken via het algemene nummer of door een email te zenden aan kantoor@ravon.nl.

Werkgroepen en afdelingen

Binnen RAVON zijn meerdere werkgroepen en provinciale afdelingen actief. Zij leveren een grote bijdrage aan onderzoek, beheer en bescherming van onze soorten, geven voorlichting en organiseren excursies en inventarisatieweekenden.
Informatie over de werkgroepen en afdelingen en hun geplande activiteiten, alsmede actuele adresgegevens van de contactpersonen kunt u vinden op www.ravon.nl.

Websites en Twitter

De belangrijkste websites van RAVON zijn:
www.ravon.nl (de website met actuele informatie over RAVON en haar soorten)
www.padden.nu (de website voor iedereen die betrokken is bij de jaarlijkse paddentrek)
www.Poelen.nu (voor de uitvoering van poelenbeheer)
www.SOSsalamander.nl (voor de bescherming van de salamanders)
www.SOSiguana.org (voor de bescherming van de Antilliaanse groene leguaan).
Wilt u RAVON helpen bij het beschermen van onze soorten en het goed beheren en herstellen van hun leefgebieden dan zijn waarnemingen van groot belang.
Geef uw waarnemingen online door op: www.telmee.nl
Volg RAVON op Twitter via @RAVON en @RobvWestrienen.

Speciaal voor U

Ieder jaar organiseert RAVON een landelijke dag en inventarisatieweekenden voor haar donateurs en vrijwilligers. Daarnaast kunt u deelnemen aan cursussen, workshops en lezingen. De aankondigingen vindt u op www.ravon.nl. Via onze webwinkel kunt u met korting boeken, DVD's en veldmaterialen aanschaffen. Ook stellen wij informatiepakketten beschikbaar voor het werven van nieuwe leden.
Zoekt u meer achtergrondinformatie over onze soorten dan kunt u onze zeer uitgebreide bibliotheek raadplegen. Neem hiervoor contact op met onze bibliothecaris: bibliotheek@ravon.nl
Actieve vrijwilligers ontvangen 4x per jaar onze nieuwsbrief Schubben & Slijm.

Samenwerking

RAVON participeert in enkele samenwerkingsverbanden op het gebied van natuuronderzoek en –bescherming zoals Natuurplaza, SoortenNL, Nederlands Expertise Centrum Exoten en het Vissennetwerk.
Internationaal participeren wij in Societas Europaea Herpetologica (SEH), Reptile Amphibian Conservation Europe (RACE), International Union for Conservation of Nature (IUCN), European Pond Conservation Network (EPCN), Dutch Caribbean Nature Alliance en St. Eustatius National Parks.

RAVON

Een zegen in de Delta

Vanuit RAVON is in 2017 een project gestart met de naam “Een zegen in de Delta”. Hierin wordt samen met vrijwilligers de functie van de Hollandse Deltawateren voor jonge vis onderzocht. Door in ondiepe delen wadend met een fijnmazige ‘zegen’ te slepen, krijgen we inzicht in waar welke soorten hun kraamkamers hebben.

We zijn in het bijzonder nieuwsgierig naar het effect van de ‘Kier’ in de Haringvlietsluizen. Wordt het Haringvliet door deze opening weer de kraamkamer die het ooit was?

Zin om mee te helpen? Meld je dan aan via kantoor@ravon.nl en kijk regelmatig op **www.ravon.nl/agenda** voor zegenexcursies. In 2018 hebben we al zegenexcursies in de Biesbosch en de monding van het Haringvliet bij Rockanje georganiseerd. De resultaten hiervan zijn in ons natuurbericht ‘Gezegend zalmtrio in de Delta’ vrijgegeven op 23 mei 2018 (zie **www.naturetoday.com**)

Nachtelijke zegentrekken leveren niet alleen prachtige foto’s op, zoals hieronder te zien is, maar ook leuke waarnemingen van zeldzame vissoorten als houting en zeeforel.

Ook het vissenweekend (27 t/m 29 september 2019) strijkt dit jaar neer in de Zuid-Hollandse Delta. De organisatie van dit weekend vindt plaats met water- en terreinbeheerders.

Bijna alle watertypen komen aan bod, van heldere weteringen, rivieroevers tot aan dichtbegroeide slootjes. De methoden die worden ingezet zijn net zo divers als de wateren die we bezoeken, afhankelijk van de situatie zijn dit schepnetvissen, snorkelen, zaklampvissen, zegenvissen en duiken. Meer info op: **www.ravon.nl/vissenweekend**

Sanne Ploegaert, Mick Vos & Martijn Schiphouwer

